

Kortversion

Stärk läsning för unga

Läsfrämjande för och med unga
i områden med socioekonomiska
utmaningar

Förkortad version

Det här är en förkortad version av kunskapsunderlaget *Stärk läsning för unga. Läsfrämjande för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar*.¹

Underlaget har tagits fram med stöd av Läsrådet. I den här begränsade versionen presenterar vi kortfattat och komprimerat de centrala resultaten från kunskapsunderlaget.

Flera olika kunskapsfält, praktiska som vetenskapliga, behöver integreras i utveckling av läsfrämjande insatser för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar. Kulturrådet välkomnar ytterligare kunskap och insatser inom detta fält.

Områden med socioekonomiska utmaningar

Statistiska centralbyrån, SCB, tar fram statistisk som klassificerar vissa områden som områden med socioekonomiska utmaningar. Data beräknas utifrån ett socioekonomiskt index som är en utgångspunkt för klassificeringen i 5 områdestyper.

Områdestyp 1 och områdestyp 2 går in under samlingsbegreppet områden med socioekonomiska utmaningar.² Ju högre socioekonomiskt index i ett område, desto sämre är de socioekonomiska förutsättningarna.

I arbete med läsfrämjande insatser kan kommuner, verksamheter och organisationer med hjälp av eget datamaterial eller med hjälp av olika statistikverktyg, identifiera relevanta områden. I Segregationsbarometern och i Berättarministeriets skolkarta används statistik från Statistiska centralbyrån, SCB. Kulturrådet rekommenderar kommuner och verksamheter att använda den data och de verktyg som finns tillgängliga.

Rekommendationer

Utifrån den sammanställning och analys som Kulturrådet gör i kunskapsunderlaget, presenterar vi nio utvecklingsområden som vi rekommenderar för arbete med läsfrämjande för och med unga, 13–25 år, i områden med socioekonomiska utmaningar:

1. Organisera utifrån strategiskt viktiga verksamheter och utveckla gemensamma mål.
2. Samverka med många olika parter.
3. Arbeta innovativt och involvera unga.

1. Kulturrådet, 2024.

2. statistikdatabasen.scb.se

4. Utveckla kunskap om målgruppens perspektiv.
5. Skapa goda relationer och trygga rum.
6. Var noga med mångfald inom ramen för läsfrämjande arbete.
7. Anpassa satsningen till unga med olika funktionsförmågor.
8. Gör återkommande uppföljningar.
9. Inkludera satsningen i ordinarie verksamhet.

Nedan presenteras dessa utvecklingsområden och kopplingar görs till organisering, strategier, samverkan och delaktighet för och med målgruppen.

1. Organisera utifrån strategiskt viktiga verksamheter och utveckla gemensamma mål

Områden med socioekonomiska utmaningar skiljer sig åt genom exempelvis socioekonomiska förutsättningar, skolors kvalitet, utbud av offentlig service, transportsystem, lärande i hemmiljön, för att nämna några områden. Eftersom områden skiljer sig åt blir det viktigt att undersöka vilka förutsättningar som finns i det specifika området där arbetet med läsfrämjande insatser ska ske.

Det är en bra utgångspunkt för planeringen av vilka läsfrämjande insatser som är mest lämpliga. Även om det finns en generell modell eller metod att arbeta utifrån, är det viktigt att göra lokala anpassningar till det specifika området och de förutsättningar som gäller där.

Man kan tala om lokal organisering, det vill säga organisering som anpassas efter lokala förutsättningar. För att den lokala organiseringen ska fungera behöver verksamheter och organisationer som deltar i insatsen, vara överens. Det handlar bland annat om:

- att skaffa sig, eller ha kunskap om vilka resurser och kompetenser som behövs,
- rollfördelning mellan olika aktörer,
- ansvarsfördelning mellan olika aktörer.

Viktiga steg i arbetet kan vara att:

- ta fram kunskap, utifrån demografi, om målgruppens perspektiv och livsvillkor,
- ta fram kunskap om vilka organisationer och aktörer målgruppen litar på för att integrera dem i den läsfrämjande insatsen,
- ta fram kunskap om vad som motiverar målgruppen.³

3. National Literacy Trust, 2020.

Den engelska organisationen National Literacy Trust har tagit fram principer som de använder för att genomföra läsfrämjande insatser i ett specifikt område. För att en lokal läsfrämjande verksamhet ska kunna genomföras menar de att det bland annat krävs: en gemensam agenda mellan parterna, gemensam användning av data, ömsesidigt förstärkande aktiviteter inom olika verksamheter, tydliga, konsekventa budskap som kommuniceras externt, samordnande av insatser, engagemang på cirka tio år i de samhällen där verksamheten bedrivs, sektorsövergripande partnerskap och att lokalsamhället engageras i varje steg av projektet.⁴

2. Samverka med många olika parter

För att utveckla relevanta långsiktiga läsfrämjande insatser för olika målgrupper, krävs samverkan. Att arbeta i samverkan med olika aktörer har också blivit vanligare inom kulturområdet. En nyckelfaktor för att utveckla fungerande samverkan är att alla parter är överens om hur samverkan ska gå till. Alla parter bör, i planering och genomförande, komma överens om gemensamma strategier och metoder för det läsfrämjande arbetet.

Det är också viktigt att alla deltagare är överens om vilka roller och vilket ansvar olika parter ska ha. Detta bör planeras och förankras hos alla parter innan insatsen genomförs. När man väljer samverkanspartners bör det vara lokala aktörer som är relevanta för målgruppen och som har kunskap om målgruppens livsvillkor. Det kan till exempel handla om idrottsföreningar, fritidsgårdar eller trossamfund.

Samverkan och innebörden av samverkan kan genomföras utifrån olika ambitioner, Till exempel:

Samtal – utbyte av information mellan aktörer.

Samsyn – parterna för en diskussion där de kan forma en gemensam bild av problem och lösningar. Inga förpliktelser är kopplade till diskussionen.

Samarbete – aktörer går samman för att nå ett gemensamt mål.

Samhandling – alla aktörer har ett gemensamt mål och bidrar med sina kompetenser och resurser till arbetet för att nå målet.⁵

I planeringen av samverkan ingår även att sätta tydliga mål. Konkreta mål underlättar också kommande uppföljningar.

3. Arbeta innovativt och involvera unga

Att arbeta innovativt och att involvera målgruppen handlar om att arbeta på olika sätt med delaktighet för och med målgruppen. Det är centralt att målgruppen uppfattar att de är en del av verksamheten och att deras kunskap, erfarenheter och åsikter får genomslag i arbetet med planering och genomförande. Barns och ungas (0–18 år) rätt till kultur och rätt till delaktighet och påverkan, fastställs i olika artiklar i FN:s konvention om barnets rättigheter.⁶ I Sveriges nationella mål för ungdomspolitik fastställs också att alla unga (13–25 år) ska ha goda levnadsvillkor, ha

4. National Literacy Trust, 2020, s. 20–21.

5. Tillväxtverket, 2021, s. 19.

6. unicef.se Barnkonventionens artikel 31 och artikel 12.

makt att forma sina egna liv och ha inflytande över samhällsutvecklingen.⁷

Delaktighet och möjlighet för unga att påverka utifrån ett rättighetsperspektiv är centralt i allt arbete tillsammans med unga. Frågan om delaktighet är bred och vad delaktighet innefattar, beror på sammanhanget.

I våra dialoger med aktörer ges olika perspektiv på vad delaktighet kan innebära. Till exempel:

- att arbeta med ungas motivation,
- att erbjuda unga identifikationsmarkörer i det läsfrämjande arbetet, exempelvis läsande förebilder som de unga kan identifiera sig med,
- att ta reda på vad som intresserar målgruppen och erbjuda anpassad läsning inom det området,
- att utveckla förståelse, nyfikenhet och acceptans för målgruppens livsstil, intressen och attityder,
- att utifrån goda relationer våga ifrågasätta och gemensamt undersöka nya förhållningssätt och förutsättningar,
- att läsfrämja genom erbjudanden till unga där de får möta nya områden och utmaningar.

Unga mellan 13–25 år i områden med socioekonomiska utmaningar är en heterogen grupp. I gruppen finns både vana och ovana läsare. För att involvera målgruppen kan det vara väsentligt att ta in ett vidgat textbegrepp som innefattar tal, skrift, bild, film och ljud i olika former av aktiviteter.

4. Utveckla kunskap om målgruppens perspektiv

Läsfrämjande insatser bör alltid bygga på kunskap om målgruppens perspektiv och livsstil.

I arbetet med läsfrämjande satsningar för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar bör det finnas kunskap om:

- demografiska förhållanden,
- ungas egna perspektiv,
- ungas livsvillkor,
- eventuell flerspråkighet,
- vilka socioekonomiska utmaningar som behöver uppmärksammas särskilt i ett visst område,
- vilka fritidsaktiviteter unga ägnar sig åt,
- särskilda samlingsplatser för unga i området.

7. Regeringens proposition, 2013.

Detta bör ingå i planering och i samverkan kring satsningar. Den kunskapen är en förutsättning för att planera långsiktigt och förankra läsfrämjande arbete för och med målgruppen.

Områden med socioekonomiska utmaningar kan vara områden där boenden talar flera språk och där svenska inte alltid är hemspråket. Då är det nödvändigt att göra flerspråkighet och användning av olika språk till en central del av det läsfrämjande arbetet.

5. Skapa goda relationer och trygga rum

Många aktörer understryker i de dialoger Kulturrådet genomfört, att goda relationer är en förutsättning för målgruppens delaktighet och för fungerande samverkan. Goda relationer bygger på tillit och på upplevelsen av att känna sig trygg.

Att skapa goda relationer innebär bland annat att utveckla förståelse, nyfikenhet och acceptans för en annan persons livsstil, intressen och attityder. Det kan också handla om att våga ifrågasätta och gemensamt undersöka nya förhållningssätt och förutsättningar. Inledningsvis kan relationerna och upplevelserna vara viktigare än själva läsandet. Allting måste dock anpassas till de unga som läsfrämjaren möter. Delaktighet blir, i ett sådant sammanhang, resultat av tillitsfulla relationer och förtroenden. Utgångspunkten blir att lyssna på de behov och intressen som finns hos unga och på olika sätt implementera läsning i det.

I Kulturrådets resultat framkommer följande exempel på förutsättningar som i praktiken gynnar goda relationer och trygga rum:

- möjlighet till enskilda samtal med individer i målgruppen inom ramen för den läsfrämjande insatsen,
- att det lokala föreningslivet engagerar sig i genomförande,
- att flerspråkighet får ta plats och bli en del i den läsfrämjande insatsen,
- att i möten med unga ha förståelse, nyfikenhet och acceptans för en annan persons livsstil, intressen och attityder

6. Var noga med mångfald inom ramen för läsfrämjande arbete

I våra dialoger har vi fått många vittnesmål om hur viktigt det har varit för många unga som högläsare, och för barn som lyssnar till högläsning, att få läsa och lyssna på sitt hemspråk. Vi har också fått vittnesmål om att olika sociala och kulturella perspektiv liksom flerspråkighet bland de som arbetar med läsfrämjande insatser, har stor betydelse för att skapa goda relationer och motivation. De unga stärks av förebilder som de kan identifiera sig med. Därför är det viktigt att de som arbetar läsfrämjande i områden med socioekonomiska utmaningar, och de material som används, representerar olika kulturella bakgrunder och flerspråkighet.

Finns det en representation finns det större möjligheter att motivera en målgrupp som består av unga med flerspråkighet och unga med olika kulturella bakgrunder. De ges då utökade möjligheter till samhörighet och identifikation. Det är också av stor vikt att de unga får möta läsande förebilder i jämnåriga eller något äldre unga med liknande kulturell och språklig bakgrund.

7. Anpassa satsningen till unga med olika funktionsförmågor

I vilken utsträckning funktionsnedsättningar påverkar läsning och läsutveckling bland unga i områden med socioekonomiska utmaningar går inte att uttala sig om eftersom det saknas data om gruppen. Däremot finns forskning som visar att det kan vara svårt att avgöra om svårigheter med läsning och skrivning grundar sig i dyslexi eller i tillgåendet av ett andraspråk.

Generella läs- och skrivsvårigheter inbegriper alla som har svårt att läsa och skriva oavsett orsak. Specifik läs- och skrivsvårighet är dyslexi.

Oavsett om det handlar om en generell eller specifik läs- och skrivsvårighet är det relevant att koppla ihop läsnedsättning med tillgänglig läsning och tillgängliga medier. Genom anpassningar och olika läsverktyg kan läsning tillgängliggöras utifrån varje läsares förutsättningar.⁸

Det finns en utvecklingspotential i att tänka kring universell utformning och inkludering redan i planeringen av en insats. Kulturrådet ser ytterligare behov av att sammanställa och sprida kunskap om läsfrämjande metoder och tillgängliga medier för just den här gruppen.

8. Gör återkommande uppföljningar

Genom uppföljning finns möjlighet att utvärdera om, och i så fall hur, de mål som satts för en läsfrämjande insats, har uppnåtts. Det blir också ett tillfälle att få syn på utmaningar som behöver hanteras och ta in synpunkter från målgruppen. Tydliga målformuleringar redan i planeringsstadiet är en förutsättning för att kunna göra relevant uppföljning. Därför bör planering av hur arbetet ska följas upp ske redan i det inledande arbetet med satsningen och i samband med att målen formuleras.

9. Inkludera satsningen i ordinarie verksamhet

Att nå goda effekter med läsfrämjande arbete är ett långsiktigt arbete. Satsningen behöver pågå år efter år. Långsiktighet och hållbarhet är beroende av att det finns en plan för att integrera projekt i ordinarie verksamhet efter det att statlig eller regional finansiering avslutats.

Metoder i Sverige

I kunskapsunderlaget presenterar Kulturrådet också olika metoder som används för att arbeta med läsfrämjande insatser i områden med socioekonomiska utmaningar i Sverige. De metoder som tas upp ska ses som goda exempel att inspireras och lära av.⁹

8. Centerwall & Hagberg, digiteket.se

9. För mer fördjupande beskrivningar, referenser och redogörelse om urval se rapporten "Stärk läsning för unga", Kulturrådet, 2024.

Läsa äger och Läsambassadörer

Läsa äger är en metod som är utarbetad för att stärka läsning hos barn i låg- och mellanstadieåldern. Unga mellan 15-20 år deltar som högläsare. Metoden utgår från ett läsfrämjande arbete som inbegriper flera olika verksamheter och aktörer. Bland andra skola, bibliotek, vårdnadshavare och unga som feriearbetar med att läsa högt för yngre barn. Näringslivet ingår genom det vägledande arbete som Bonniers familjestiftelse erbjuder alla kommuner som arbetar med metoden. Alla de här olika aktörerna binds samman för att främja läsutveckling. De unga som är anställda för att högläsa för yngre barn är delaktiga i olika hög grad beroende på hur kommunen lägger upp arbetet. Viktiga motiverande faktorer för de unga som högläser är att de uppfattar arbetet som meningsfullt, att de får stöd på olika sätt med genomförandet och att de genomför avlönat arbete.

Det finns även flera kommuner som arbetar enbart med unga som högläser för yngre barn under sommarlovet (Läsambassadörer). Det finns också kommuner som anställer unga under sommarlovet för att arbeta med läsfrämjande insatser där högläsning är en aktivitet bland flera olika läsfrämjande aktiviteter. Gemensamt för alla dessa insatser är enligt de kommunrepresentanter vi haft dialog:

- att de ungas flerspråkighet har stärkt kontakten med de yngre flerspråkiga barnen,
- att unga har utvecklat den egna läsningen under sin tid som högläsare,
- att de unga blivit stolta läsare som upplever att de gör något som är meningsfullt och som har betydelse för andra.

Läsa för integration

Läsa för integration är en metod som utvecklats av den ideella organisationen Läsfrämjarinstitutet. Metoden Läsa för integration verkar för att målgrupperna ska uppleva läsfrämjande verksamhet som meningsfull både ur ett socialt och kulturellt perspektiv. Läsfrämjarinstitutet har arbetat fram strategier som utvecklats under lång tid. All verksamhet bygger på att målgrupperna känner sig motiverade och delaktiga.

Centralt är att det läsfrämjande arbetet ska ligga nära deltagarnas egna livserfarenheter. Erfarenheter som också inkluderar att målgruppen lever med flera språk, har migrationshistoria och/eller lever i socioekonomisk utsatthet.

Shared reading

Shared Reading är en läsfrämjande metod som särskilt bygger på goda relationer och trygga rum för att dela erfarenheter av en gemensamt läst text. Det är en inkluderande metod där läsledaren anpassar läsningen till gruppens förutsättningar.

En grundläggande princip är att även icke-erfarna läsare har rätt att möta kvalitativa texter som förmedlar djup livserfarenhet. Alla deltagare bemöts väl och ges utrymme att delta och uttrycka sig. Läsledaren bidrar till att skapa kopplingar och hjälpa deltagarna att relatera sina egna livserfarenheter till textens innehåll. Deltagarna läser tillsammans när de träffas utan förberedelse eller efterarbete. Det finns tydliga strukturer för genomförandet av metoden.

Ungdomsråd

Ett ungdomsråd är en metod som kan användas strategiskt för att inkludera ungas perspektiv och deras påverkan i exempelvis utvecklingen av en verksamhet. Ett ungdomsråd kan också fungera som ett forum för läsutveckling för och med de unga som ingår i ungdomsrådet.

Ungdomsrådet kan alltså bidra till att utforska och utveckla läsfrämjande arbete för och med unga. Det är också ett exempel på att arbeta med delaktighet tillsammans med unga utifrån en struktur. Att starta och engagera ett ungdomsråd omfördelar makt från vuxna till unga och ger unga reell möjlighet att påverka. Ett ungdomsråd arbetar både utifrån delaktighet och samverkan.

Referenser i denna kortversion

- Centerwall, U. & Hagberg, K. (2023) Tillgänglig läsning för barn och unga med läsnedsättning – en kunskapsöversikt. digiteket.se <https://digiteket.se/inspirationsartikel/tillganglig-lasning-for-barn-och-unga-med-lasnedstning-en-kunskapsoversikt/> [240213]
- Kulturrådet (2024) *Stärk läsning för unga. Om att läsfrämja för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar*. Stockholm: Kulturrådet
- National Literacy Trust (2020) The development of the National Literacy Trust's place-based model (PDF) https://nlt.cdn.ngo/media/documents/National_Literacy_Trust_place-based_model.pdf [231030]
- Regeringens proposition 2013/14:3 *Läsa för livet*.
- Sandin, A. S. & Berge Kleber, E. (2024) *Barns och ungas bibliotek – En kunskapsöversikt*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm
- statistikdatabasen.scb.se – Socioekonomiskt index https://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START_AA_AA0003_AA0003F/IntGr5Socio/ [231205]
- Tillväxtverket (2019) *Metodstöd för regionala serviceprogram 2021–2030*. Rapport 0382. Östersund: Tillväxtverket
- unicef.se – Barnkonventionen. <https://unicef.se/barnkonventionen/las-texten> [240223]

Kulturrådet
Box 27215, 102 53 Stockholm
Besök: Borgvägen 1-5

Tel: 08 519 264 00
E-post: kulturradet@kulturradet.se

© Statens kulturråd 2024

kulturradet.se

KULTURRÅDET